

αρμοστικές δυνατότητες του παιδιού. . . 'Απαιτείται βαθιά γνώση τών πνευματικῶν μηχανισμῶν στίς διαφορετικές ηλικίες. . . » (43)

Μιά ομάδα δασκάλων ἑνὸς σχολείου ἢ συγκροτήματος σχολείων ὀρισμένης περιοχῆς καταστρώνει ἀπὸ τὸ καλοκαίρι, μὲ τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγηση τοῦ ἐπιθεωρητῆ, ὅπου αὐτὴ εἶναι δυνατὴ, τὰ πεδία ἔρευνας καὶ τὸ σχέδιο τῆς σπουδῆς. Προηγούμενα ὁ καθένας ἐξοικειώνεται ὅσο μπορεῖ καλύτερα μὲ τίς ἔννοιες καὶ τίς μέθοδοις ἔρευνας τῆς ἀντίστοιχης ἐπιστήμης, γιὰ νὰ προβῆ ὕστερα στὴν ἀπογραφή καὶ συλλογὴ τοῦ ὕλικου στὸν τομέα τῆς ἔρευνάς του. Ὅλοι, ὁμως, πρέπει νὰ γνωρίζουν τοπογραφικὰ τὴν περιοχὴ τους ὡς τὰ ἔσχατα στοιχεῖα τῆς.

Γίνεται, ἔτσι, ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος ὁ χώρος συνεργασίας τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τοῦ σχολείου, πού, γενικότερα, θ' ἀναζωογονήσῃ τὴ σχολικὴν ἐργασία, θὰ τὴ συντονίσῃ καὶ θὰ τῆς δώσῃ ἐνότητα καὶ ὀργάνωση. Συναντοῦμε ἐδῶ μιὰν ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ἀρετὲς τῆς, πού θὰ διαμορφώσῃ ἕνα νέο παιδαγωγικὸ κλίμα, μέσα στὸ ὁποῖο θὰ θρῖσκωνται βαθιὰ ἀλλαγμένες οἱ σχέσεις τῶν δασκάλων ἀναμεταξύ τους καὶ ταυτόχρονα «ἡ διπλὴ σχέση τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸ δάσκαλο καὶ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ». (44)

Δίνομε ἕνα περιληπτικὸ σχεδιάγραμμα σπουδῆς τοῦ περιβάλλοντος ἑνὸς ἀγροτικοῦ κέντρου (χωριοῦ ἢ πολίχνης), πού ἐνδεικτικὰ παρασταίνει, σὲ γενικὲς γραμμές, τὸ σκελετὸ ἑνὸς σχολικοῦ προγράμματος. Ἐμπεριέχει τοὺς βασικοὺς δείχτες γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ἐπὶ μέρους ἐνοτήτων, πού, μὲ βάση τίς ἰδιαίτερες τοπικὲς συνθήκες, τὸν τύπο τοῦ σχολείου καὶ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν, θὰ σπονδύλωθουν παιδαγωγικὰ ἔτσι, ὥστε ν' ἀποτελέσουν τὸ πρόγραμμα ἐργασίας μιᾶς χρονιάς. (45)

1. Τὸ γεωγραφικὸ τοπίο. Ἡ θέα τοῦ χωριοῦ

— Τὸ ὄνομα τῆς Κοινότητος. . . Καταγωγὴ τοῦ ὀνόματος.

— Γεωγραφικὴ θέση τοῦ χωριοῦ (γεωγραφικὸ πλάτος — γεωγ. μῆκος — ὑψόμετρο). Τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντα. Προσανατολισμός.

— Ὁ χάρτης τοῦ χωριοῦ καὶ τῆς περιοχῆς του (Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐπιτελικοῦ καὶ γεωλογικοῦ χάρτη καὶ τοῦ κοινοτικοῦ κτηματολογίου). — Ἐπιφάνεια συνολικὴ σὲ στρέμματα.

— Πληθυσμός.

2 Φυσικὴ γεωγραφία

α) Ἡ ἀνάγλυψη μορφὴ τῆς γῆς (λόφοι — βουνὰ — τὰ μακρινὰ βουνὰ — κοιλάδες — ρεματιᾶς — ἡ πεδιάδα). Γνωρίζομε τίς διαφορὲς γαῖες τῆς Κοινότητος. Ἐκτιμοῦμε τίς γυμνὲς καὶ φυτεμένες ἐκτάσεις. Κατασκευάζομε ἀνάγλυφο χάρτη τῆς περιοχῆς, μὲ συμβατικὰ χρώματα.

β) Τὸ ἔδαφος (ὄρεινὸ — πεδινὸ — ἡμιορεινὸ — παραθαλάσιο). Οἱ τοπωνυμίες.

γ) Τὸ ὑπέδαφος. Τὰ κυριότερα πετρώματα, ὅπως τὰ βλέπομε σ' ἕνα λατομεῖο, ἀσβεστοκάμινο, ἀπότομη ἀκτὴ ἢ χαράδρα (ἄργιλος — ἀσβεστόλιθοι —

43. Ar. Clause : Philosophie de l' étude du milieu. Scarabée/1961, σελ. 8, 5, 10.

44. M.A. Bloch : Pédagogie des Classes Nouvelles (P.U.F. 1953) σελ. 83,

45. Γιὰ τὴ σύνταξη τοῦ διαγράμματος εἶχαμε ὑπόψη τὰ ἐξῆς βιβλία : 1) Χ. Εὐελπίδη : Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Κοινωνικὰς Ἐπιστήμας/1951 2) Ἀγροτικὴ Οἰκονομία καὶ Ἀγροτικὴ Πόλιτική 3) Cunéo-Godier : Vade-Mecum κτλ. σελ. 28-32 4) E. Lange : J' étudie ma région.

ἄμμος — σχιστόλιθοι — γρανίτες). Συλλογή αντιπροσωπευτικῶν δειγμάτων ἀπὸ τὰ πετρώματα γιὰ τὸ σχολικὸ μουσεῖο.

δ) Τὸ κλίμα τοῦ τόπου. Οἱ ἐπικρατοῦντες στὸ χωριὸ ἄνεμοι καὶ ἡ συχνότητά τους. Ἄνεμοι ποὺ φέρνουν τὴ βροχὴ, τὸ χιόνι. Ἀπλὲς μετεωρολογικὲς παρατηρήσεις. Οἱ ἐτήσιες διακυμάνσεις τῆς θερμοκρασίας. Ἡ ἐποχὴ τοῦ πρώτου χιονιοῦ, τῶν πρώτων παγετώνων. Στὸν ἐτήσιο κύκλο οἱ ἡλιοφανεῖς ἡμέρες, οἱ ἡμέρες τῆς βροχῆς, τοῦ χιονιοῦ, τῶν παγετώνων καὶ τοῦ χαλαζιοῦ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν καταιγίδων καὶ τὰ σημεῖα, ποὺ πέφτουν συνήθως οἱ κερανοί. Τὸ ὕψος τῶν ἐτήσιων βροχοπτώσεων.

Πότε ἀνθίζει ἡ ἀμυγδαλιά. Ἡ χρονολογία ἀφίξης τῶν χελιδονιῶν.

ε) Ἵδρυογραφία: Οἱ χεῖμαρροι, τὸ ποτάμι, οἱ πηγές, ὁ βάλτος, ἡ λίμνη. Οἱ τοπωνυμίες καὶ ἡ καταγωγὴ τους. Θρύλοι, παραδόσεις κι ἄλλες πληροφορίες, ποὺ ἀναφέρονται στοὺς χεῖμαρρους, ποτάμια καὶ θρύσες τοῦ χωριοῦ. Κατασκευάζεται ὑδρογραφικὸς χάρτης τοῦ χωριοῦ. Τὸ πρόβλημα τοῦ πόσιμου νεροῦ τῆς Κοινότητας (θρύσες — πηγὰδια — λίμνη — στέρνες — κοινοτικὴ ὕδρευση — δεξαμενὴ — δίκτυο διανομῆς).

στ) Χλωρίδα: Σπουδαιότερα δέντρα, θάμνοι καὶ φυτὰ, ποὺ φύονται ἀπὸ μόνα τους: — στὰ δάση, στοὺς φράχτες, στοὺς θάμνους — στὰ ὄροπέδια, στὶς κλιτύες, στὴν πεδιάδα — στὴν κοιλάδα, στὶς ὄχτες τοῦ ποταμοῦ, στὰ τέλματα.

— Τὸ δάσος (δέντρα — θάμνοι — φύλλα — ἄνθη — ζῶα τοῦ δάσους). Ὁ ξολοκόπος, ὁ δασοφύλακας. Τὰ γύρω δάση.

ζ) Τὰ ζῶα: Τὰ σπουδαιότερα ὠφέλιμα καὶ βλαβερὰ ζῶα, ποὺ ζοῦν στὴν περιοχὴ τῆς Κοινότητας. Ἡ ζωὴ τους' οἱ μεταναστεύσεις τους.

3. Οικονομικὴ γεωγραφία

Φυσικὸς πλοῦτος' παραγωγικὴ δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων. Προϊόντα.

— Ἐκταση τῶν δασῶν, τῶν θαμνοσκεπασμένων τόπων, τῶν χερσότοπων, τῶν καλλιεργημένων γαιῶν, τῶν βάλτων, τῶν λιβαδιῶν (στατιστικὴ ἀπεικόνιση).

Χάρτης ποὺ νὰ παρασταίνη τὴν κατανομὴ τους.

— Ἡ κατανομὴ τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ ἐπαγγέλματα.

α) Γεωργία καὶ κτηνοτροφία:

— Ἐκταση τῶν κοινοτικῶν τόπων.

— Μεγάλες γεωργικὲς ἰδιοκτησίες (100 στερμ. καὶ ἄνω) — μεσαῖες 50 - 100 στρ. — μικρὲς (10 - 50 στρεμ.).

— Ἡ τιμὴ ἀγορᾶς τῆς γῆς κατὰ στρέμμα. Εἶδη ἐνοικιάσεων καὶ τὰ μισθώματα. Καλλιεργητικὰ ἔθιμα, ποὺ διέπουν τὶς ἀγρομισθώσεις.

— Βασικὲς καλλιέργειες τοῦ χωριοῦ. Στατιστικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐτήσια παραγωγὴ δημητριακῶν, βιομηχανικῶν ὑλῶν (θαμπακιοῦ — καπνοῦ), τῶν λαχανικῶν, τῶν δασικῶν προϊόντων. Δεντροκομικὰ προϊόντα.

— Κτηνοτροφία: τὰ προϊόντα τῆς καὶ οἱ τιμές τους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν ζῶων τῆς Κοινότητας. Στατιστικὴ ἀπεικόνιση τῶν ἀριθμῶν.

— Οἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τὰ τελευταῖα 20 χρόνια.

— Ὅλες αὐτὲς οἱ πληροφορίες θὰ μεταφράζονται σὲ γραφικὲς παραστάσεις.

— Οἱ πωλήσεις τῶν γεωργικῶν καὶ κτηνοτροφικῶν προϊόντων στὶς ἐπαρχιακὲς ἀγορὲς (παζάρια). Ἔθιμα ποὺ ἐπικρατοῦν στὶς πωλήσεις τῶν ζῶων.

β) Ἀλιεῖα:

— Ὁ ζωντανὸς κόσμος τῆς θάλασσας. Τὰ εἶδη τοῦ ψαρέματος (μὲ τὴν ἀπόχη, μὲ τὰ δίκτυα, μὲ τὸ παραγάδι, μὲ τὸ καμάκι κ.τ.λ.). Τύποι ἀλιευτικῶν πλοιαρίων.

— Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλιευτικῶν πλοιαρίων τῆς Κοινότητος — Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀλιέων τοῦ χωριοῦ — Τὰ προϊόντα τῆς ἀλιείας, συντήρηση, μεταφορὰ καὶ πώληση.

γ) Τὰ ὄρυκτὰ τοῦ τόπου μας: (μάρμαρο — ἄργιλος — λιγνίτης κ.τ.λ. καὶ ὅσα τυχὸν ἐξορύσσονται στὸ χωριό).

δ) Οἰκοτεχνία - Χειροτεχνία. Βιοτεχνικὲς καὶ βιομηχανικὲς μονάδες

— Προϊόντα ἡμικατεργασμένα καὶ κατεργασμένα, ποὺ παράγονται στὸ σπιτί γιὰ τὶς ἀνάγκες, κυρίως, τῆς οἰκογένειας (νήματα, μάλλινα ὑφάσματα, γεωργικὰ ἐργαλεῖα, οἰκιακὰ σκεύη κ.τ.λ.) (Οἰκοτεχνία — Χειροτεχνία).

— Ἀπαρίθμηση τῶν βιοτεχνικῶν καὶ βιομηχανικῶν μονάδων τῆς περιοχῆς. Ἀριθμὸς ἐργοδοτῶν καὶ ἐργατῶν. Τὰ παραγόμενα προϊόντα καὶ ἡ σημασία τους: (λατομεῖα — ἀσβεστοκάμινα — κεραμοποιεῖα — τυροκομεῖα — οἰνοποιεῖα — ἐργοστάσια ἀλιπιάστων — ἀλευροποιεῖα — ἐκκοκιστήρια δάμβακος, καπνεργοστάσια κ.τ.λ.).

ε) Ἐμπόριο καὶ ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα: Ἐμποροπανηγύρεις — Ἑβδομαδιαῖες ἀγορᾶς (παζάρια) — Ἡ ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ. Τὰ ἐμπορικὰ — Ποιὰ προϊόντα ἐξάγονται ἀπὸ τὸ χωριό; ποῖα ἔρχονται ἀπ' ἄλλου, γιὰτὶ δὲν παράγονται στὸν τόπο μας — Διακινήσεις τῶν προϊόντων.

στ) Ὁ Τουρισμὸς.

4. Δρόμοι ἐπικοινωνίας καὶ ἀνταλλαγῶν. Μέσα συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας

— Οἱ δρόμοι ἐπικοινωνίας μὲ τὰ γειτονικὰ χωριά καὶ μὲ τὴν πολιτεία.

— Εἶδη δρόμων: (μονοπάτι — κοινοτικὸς — ἐπαρχιακὸς — ἐθνικὸς).

— Χάρτης τοῦ ὀδικοῦ δικτύου τῆς Κοινότητος.

— Τὰ γύρω χωριά; οἱ πολιτεῖες τῆς ἐπαρχίας. Πῶς πᾶμε σ' αὐτές;

— Μέσα συγκοινωνίας: (ζῶα — κάρρα — ποδήλατα — μοτοσυκλέτες — αὐτοκίνητα — σιδηρόδρομος — βάρκες — καΐκια — βαπόρια — ἀεροπλάνο).

— Ὁ ἀριθμὸς τῶν κάρων, τῶν ποδηλάτων, τῶν μοτοσυκλετῶν καὶ αὐτοκινήτων τοῦ χωριοῦ. — Μέσα ταχείας ἐπικοινωνίας: τηλέφωνο — τηλέγραφος — ἀσύρματος — ταχυδρομεῖο. — Τὸ κοινοτικὸ τηλεφωνεῖο καὶ ταχυδρομεῖο — Ἡ λειτουργία τους. — Ποῦ καὶ πῶς μεταφέρονται τὰ προϊόντα, ποῦ πωλοῦν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ; — Ἀπὸ ποῦ ἔρχονται τὰ μηχανήματα στὸ χωριό μας;

5. Ἀνθρωπογεωγραφία

α) Ὁ πληθυσμὸς.

— Ὁ σημερινὸς πληθυσμὸς τῆς Κοινότητος — Σύγκριση μὲ τὸν πληθυσμὸ τῶν ἀπογραφῶν: 1940, 1951, 1961. — Ἀριθμὸς γεννήσεων καὶ θανάτων ἐτησίως ἀπὸ τοῦ 1930 - 1966 (βάσει τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων τῆς Κοινότητος). Γραφικὴ παράσταση.

— Ἡ σημερινὴ κατανομὴ τοῦ πληθυσμοῦ κατὰ ἡλικίες 1 - 10 ἐτῶν, 10 - 20, 20 - 30 κ.ο.κ. Γραφικὴ παράσταση. Ἀναλφάβητοι — ἐγγράμματοι. — Μειώνεται ἢ αὐξάνει ὁ πληθυσμὸς καὶ γιὰ ποιὸν λόγον.

— Δημογραφικὲς μετακινήσεις τοῦ πληθυσμοῦ — μετανάστευση (στὸ ἐσωτερικὸ — ἐξωτερικὸ).

6. Ἡ κατοικία, οἱ ἀνέσεις; μορφὲς ψυχαγωγίας

— Κατανομὴ τῶν κατοικιῶν στὸ χῶρο τῆς Κοινότητος.

— Διαφορετικοὶ τύποι σπιτιῶν ἢ διάταξη τῶν δωματίων, ὑλικά κατασκευῆς; ὁ σημερινὸς ἀριθμὸς τῶν κατοικιῶν. Τί ἔθιμα ἐπικρατοῦν κατὰ τὴν οἰκοδομὴ τους.

- Παλιὰ καὶ μοντέρνα σπίτια· σύγκριση. Σπίτια ἀκατοίκητα. Ὁ ἀριθμὸς τους.
- Παλαιὰ ἀρχοντικά σπίτια.
- Οἱ ἀνέσεις τῶν κατοικιῶν: φωτισμὸς — θέρμανση — ἐπίπλωση.
- Τὸ νερό: στέρνα, πηγὰδι, βρύση, ὑδραυλικὴ ἐγκατάσταση;
- Ἡλεκτροφωτισμὸς. Χάρτης τοῦ δικτύου ἠλεκτροφωτισμοῦ.
- Ἀριθμὸς ἠλεκτροφωτισμένων σπιτιῶν.
- Πηγὲς φωτισμοῦ στὰ μὴ ἠλεκτροφωτισμένα σπίτια. Ὁ φωτισμὸς ἄλλοτε καὶ τώρα. Ὁ κοινοτικὸς φωτισμὸς τῶν δρόμων.
- Οἱ διασκεδάσεις τοῦ χωριοῦ: (γιορτές, γάμοι, πανηγύρια, κινηματογράφος, χοροεσπερίδες, καραγκιόζης, διαλέξεις, κοινοτικὴ βιβλιοθήκη, κινητὲς βιβλιοθήκες, σπόρ κ.τ.λ.).

7. Κοινωνικοὶ σχηματισμοὶ

- Ὁργανωμένες κοινωνικὲς, οἰκονομικὲς, πολιτιστικὲς ομάδες: (γεωργικὸς συνεταιρισμὸς — κτηνοτροφικὸς συνεταιρισμὸς — ἐκπολιτιστικοὶ καὶ ἀθλητικοὶ σύλλογοι — φιλανθρωπικὰ καὶ ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα).

8. Ἡ ἱστορία τοῦ χωριοῦ

- Προϊστορία καὶ ἱστορία τῆς περιοχῆς. Τὸ ἱστορικὸ ἴδρυση τοῦ οἰκισμοῦ.
- Τόποι συνδεδεμένοι μὲ τὴν παλιά, νεώτερη καὶ πρόσφατη ἱστορία μας.
- Ἴχνη ἀπὸ τὸ παρελθόν: λίθινα ἐργαλεῖα καὶ ὄπλα, πήλινα εἶδη, νομίσματα κ.τ.λ. ποὺ βρέθηκαν στὸ χωριό, πύργοι, κάστρα, παλιὲς ἐκκλησίαι, τάφοι, ἀγάλματα, παλιὲς κατοικίαι, ἐρείπια — παλιὰ τεχνικὰ ἔργα (γεφύρια — αὐλάκια — δρόμοι — πηγὰδια — ὑδραγωγεία — πηγές).
- Σύγχρονα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα: σχολεῖο — ἐκκλησία — κοινοτικὸ κατάστημα — μουσεῖο).
- Σύγχρονα τεχνικὰ ἔργα καὶ ἔργα πολιτισμοῦ: (δρόμοι — γεφύρια — ἐγχειροβελτιωτικὰ ἔργα κ.τ.λ.).
- Διάσημες προσωπικότητες τῆς Κοινότητος καὶ τὸ ἔργο τους (εὐεργέτες — ἐπιστήμονες — λογοτέχνες — καλλιτέχνες — πολιτικοὶ — στρατιωτικοὶ — κληρικοὶ).
- Βιβλία ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία καὶ τὴ ζωὴ τῆς Κοινότητος.
- Τὰ οἰκογενειακὰ ἀρχεῖα, τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Σχολείου, τῆς Κοινότητος.
- Τὸ ἱστορικὸ τοῦ Σχολείου.
- Λαογραφικοὶ θησαυροί: τραγούδια τοῦ τόπου, χοροί, μουσικὴ καὶ μουσικὰ ὄργανα, θρύλοι, παραδόσεις, παραμύθια, συνήθειαι, ἔθιμα, γνωμικά, παροιμίες, τοπικοὶ ἅγιοι, τοπικὲς γιορτὲς καὶ πανηγύρια, λαϊκὴ τέχνη, τοπικὲς ἐνδυμασίες.

9. Ἡ διοίκηση τῆς Κοινότητος καὶ τῆς Ἐπαρχίας

- Ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος καὶ τὸ κοινοτικὸ Συμβούλιο — Ἡ ἐκλογή τους.
- Ὁ Ἐπαρχος καὶ ὁ Νομάρχης.
- Ὁ βουλευτὴς καὶ οἱ βουλευτικὲς ἐκλογές.
- Οἱ κοινοτικοὶ ὑπάλληλοι: (γραμματέας — ληξιαρχος — κλητήρας). Ὁ ἀγροφύλακας.
- Τὸ κοινοτικὸ κατάστημα καὶ οἱ κοινοτικὲς ὑπηρεσίες.
- Δημόσια κτίρια τοῦ χωριοῦ: Ταχυδρομεῖο — Εἰρηνοδικεῖο — Τελωνεῖο — Τηλεγραφεῖο — Ἀγροτικὸ Ἰατρεῖο — Δημοτικὸ Σχολεῖο — Γυμνάσιο — Οἰκοκυρικὴ Σχολή.

— Οί δημόσιες υπηρεσίες τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι.

— Κοινωνικά ἔργα: (ἄσυλα — νοσοκομεῖα — ὄρφανοτροφεία).

Πολὺ περιεκτικὰ καὶ ὄχι ἐξαντλητικὰ δώσαμε σὲ ξεχωριστοὺς κύκλους τοὺς τομεῖς ἔρευνας, στοὺς ὁποίους θ' ἀπλωθῆ ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιὰ νὰ συλλέξουν τίς πληροφορίες, τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τεκμήρια, πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ὁργάνωση τῶν ἐνοτήτων. Μιὰ σπουδὴ, πού θὰ χρειαστῆ τὴ συνεργασία πολλῶν δυνάμεων, πολλὴν ἐργασία, ἐρευνητικὸ πάθος, ἀλλὰ προπαντὸς σύστημα καὶ σχέδιο. Μόνοι μας μιὰ τέτοια δουλειὰ δὲ θὰ μπορέσωμε νὰ τὴ βγάλωμε πέρα. Γεωργοοικονομικὴ μελέτη τῆς περιοχῆς ποτὲ δὲ θὰ γίνῃ, χωρὶς τὴν ἄμεση καθοδηγητικὴν συνεργασία τοῦ ἐπαρχιακοῦ γεωπόνου ἢ τοῦ γεωπόνου τῆς Α.Τ.Ε.

Γιὰ νὰ συλληφθῆ ἡ ἄμεση κοινωνικὴ πραγματικότητα τῆς στενώτερης πατρίδας, πρέπει νὰ ἐξοικειωθοῦμε μὲ τίς ἐννοίες καὶ τίς τεχνικὲς τῆς Κοινωνιογραφίας. Εἶναι κλάδος τῆς Κοινωνιολογίας, πού ἔχει σὰ στόχο τὴν ἐμπειρικὴν πρόσληψη μιᾶς συγκεκριμένης κοινωνικῆς συνολικῆς κατάστασης, μέσα στὰ πλαίσια ὀρισμένου χώρου, στὰ πλαίσια μιᾶς πόλης, μιᾶς ἐπαρχίας, μιᾶς πολιτιστικῆς μονάδας. Συλλαβαίνει, μὲ λίγα λόγια, τὴν κατασκευὴ τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος τοῦ παρόντος.

Γιὰ μεθοδολογικοὺς λόγους διαχωρίσαμε τὸ περιβάλλον σὲ φυσικὸ, οἰκονομικὸ καὶ ἀνθρώπινο. Ὁ χωρισμὸς, βέβαια, εἶναι τεχνητὸς καὶ κάτω σχηματικὸς, ἀλλὰ, στὴν ἐρευνητικὴν μᾶς προσπάθεια, μεθοδολογικὰ ἀναγκαῖος. Οἱ ἐνότητες τοῦ προγράμματος, ἀσφαλῶς, θὰ ἔχουν παιδαγωγικὴ διάρθρωση τέτοια, ὥστε νὰ παρουσιάζεται στὸ ὀπτικὸ πεδίο τῶν μαθητῶν τὸ περιβάλλον σφαιρικὰ, σὰ διαλεκτικὴ ἐνότητα ζωῆς. Οἱ σχηματικὲς διακρίσεις θὰ ἔναι οἱ «ἀποχρώσεις» του. Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ περιβάλλοντος— γράφει ὁ M. Bloch— σὲ φυσικὸ καὶ ἀνθρώπινο εἶναι παιδαγωγικὰ ἐπικίνδυνη καὶ ἐπιστημονικὰ ἀδικαιολόγητη. Τὸ «φυσικὸ περιβάλλον», τὸ μόνο τουλάχιστο πού εἶναι προσιτὸ στὸ παιδί, διαμορφώθηκε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἔτσι, ὥστε μόλις εἶναι δυνατό νὰ μιλήσωμε γιὰ «περιβάλλοντα» μὲ δεσπόζοντα χαρακτῆρα «φυσικὸ» ἢ «ἀνθρώπινο». (46)

Ἀφεύγαστη θὰ ἔναι ἀπὸ τὰ μάτια μας ἡ ἐξουσιαστικὴ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ περιβάλλον του. Ἄλλωστε, ὁ ἀπώτατος στόχος τῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας στὴν τιτανικὴν ἀλλὰ καὶ ἐωσφορικὴν ἐποχὴν μᾶς εἶναι νὰ καταδείξῃ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, πού κρατᾷ σὰ χέρια του τὴ μοίρα του, ὅπως παραστατικὰ τὸ διατύπωσε σὲ μιὰ ὠραία του ῥήση ὁ Fichte: «Ἡ ἀνθρωπότητα ἀποκρούει τὴν τυφλὴν τύχη καὶ τὴ δύναμη τῆς μοίρας. Κρατᾷ σὰ ἴδια τῆς τὰ χέρια τὰ πεπρωμένα τῆς».

Στὸ δάσκαλο ἀνήκει τὸ χρέος, διὰ νὰ ὁργανώσῃ καὶ θὰ ἐπεξεργάζεται σὰ καθέκαστα τίς ἐνότητες μελέτης τοῦ περιβάλλοντος, νὰ γυρίσῃ τὴν προσοχὴν του στὶς στενώτερες συνάψεις τῆς φυσικῆς, οἰκονομικῆς γεωγραφίας καὶ ἀνθρωπογεωγραφίας. Τὸ πεδίο τῆς ἔρευνας εἶναι ἀπεριόριστο καὶ, μπροστὰ στὴ γκάμα τῶν ἐρωτημάτων, τὰ ὁποῖα θέτει ἓνα συγκεκριμένον γεωγραφικὸ τοπίο, ὁ δάσκαλος θὰ διαλέξῃ μὲ διάκριση ὅσα παρουσιάζουν μορφωτικὴν αὐταξία καὶ ἀνταποκρίνονται στὶς προσληπτικὰς ἰκανότητες τῶν μαθητῶν καὶ στὶς εἰδικὰς συνθήκας ἐργασίας τοῦ σχολείου του. (47)

6. Ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος, τὰ ὄρια καὶ οἱ ἀποχρώσεις τῆς

Ἴσαμ' ἐδῶ καθορίσαμε τὸ πλάνο ἐργασίας τῶν δασκάλων, πού ὑπηρετοῦν σὲ

46. M.A. Bloch : *Pédagogie des Classes Nouvelles*. PUF/1953 σελ. 58.

47. M. Bortholomé - Paquet : *J' étudie ma ville*.

χωριά, όπου, σύμφωνα με μίαν άκραιοά «φυσιοκρατικήν άποψη», τὸ περιβάλλον εἶναι εὐνοϊκότερο γιὰ μιὰ γόνιμη παιδαγωγική δραστηριότητα. Ὁ δάσκαλος ἔχει πολλές εὐνοϊκές προϋποθέσεις, γιὰ νὰ ἐπιτύχη στὸ μορφωτικό του ἔργο.

Στὸ χωριὸ οἱ ὄροι τῆς ζωῆς, λένε, εἶναι ἀπλούστεροι καὶ φυσικότεροι. Ἡ ὕπαιθρος παρουσιάζει σ' ἀφθονία τὰ φυσικά πλούτη καὶ διευκολύνει ἄριστα παρατηρήσεις καὶ πολυάριθμα πειράματα πάνω σ' αὐτὰ καὶ στὴν παραγωγική δραστηριότητα τῶν ἀνθρώπων. Μᾶς φέρνει σ' ἀμεσην ἐπαφή με' ἀπλά ἐργαλεῖα (ἀλέτρι, σκαπάνη κ.τ.λ.) καὶ τὸ ἴδιο ἀπλές τεχνικές καλλιέργειας τῆς γῆς. Ἐδῶ συναντᾶμε τὰ στοιχειώδη, ἀλλὰ με' βασική κοινωνική σημασία, ἐπαγγέλματα ἢ προσεχτική μελέτη τους ὑποβοηθεῖ τὴ μύηση τοῦ παιδιοῦ στὴν οἰκονομικοκοινωνική δομὴ τῆς Κοινότητας καὶ στὸ πλέγμα τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων, πού ἡ κατανόησή τους εἶναι γιὰ τὸ μαθητὴ δύσκολη. Τὰ λαϊκά πολιτιστικά στοιχεῖα, ἐξάλλου, εἶναι ἀφθονα καὶ προσιτὴ ἢ σπουδὴ τους. Οἱ σχέσεις μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ἀνθρωπίνου περιβάλλοντος εἶναι πιὸ ὁρατές, πιὸ ἀπτες, καὶ ἡ πρόσληψή τους εὐκολώτερη. Ἡ ζωὴ, γενικά, παρουσιάζεται σὲ κλειστοὺς κύκλους, με' πλοῦτο μορφωτικῶν ἀγαθῶν, πού, συχνά, θέτουν τὸ δάσκαλο σ' ἀμηχανία κατὰ τὴν ἐπιλογή τους. Ὅλα στὴν ἐξοχή ἔχουν γιὰ τὸ παιδί ζωή, νόημα, ἀρχὴ καὶ τέλος.

Ἡ διδασκαλία στὸ χωριὸ γίνεται ἀνετα ἰn concreto, γιὰτὶ ἀντικρίζομε τὰ πράγματα μέσα στὸ περιβάλλον τους, στίς μεταξὺ τους σχέσεις, πού εἶναι εὐδιάκριτες, καὶ στίς σχέσεις τους με' τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ διδακτικὸ ἀξίωμα ἀπὸ τὸ ἀπλὸ στὸ σύνθετο βρίσκει σ' ἀγροτικά σχολεῖα τὴν πλήρη καταξίωσή του. Ἡ γωνιὰ τῆς γῆς τοῦ χωριοῦ, πού καλεῖται νὰ ἐξερευνηθῇ ὁ μαθητής, ἀποτελεῖ μιὰ εὐδιάκριτη ὁλότητα, τῆς ὁποῖας τὰ μέρη εἶναι καλὰ συννηρμοσμένα καὶ ἐμφανίζονται στὴν ἐρευνητικήν ὄραση, ὅπως καὶ στὸν πρωτόγονο. Ὅταν θυμηθοῦμε τὴ θεωρία τοῦ ὄντοφυλυγενετικοῦ παραλληλισμοῦ, πού διαπιστώνει μεγάλες ὁμοιότητες στὴν ψυχοτροπία τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ πρωτόγονου, ἀντιλαμβανόμεστε εὐκολα τὴν ψυχολογική θεμελίωση τῶν παραπάνω θέσεων.

Τὰ σχολεῖα τῆς πόλης, ὑποστηρίζουν, βρίσκονται σ' ἓνα περιβάλλον πλασματικὸ καὶ πολυσύνθετο, πού παρουσιάζει καὶ δυσκολίες καὶ κινδύνους στὴν ἐξερεύνησή του.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μελέτης τοῦ περιβάλλοντος δὲν προσφέρεται γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων, πού ἔχουν κατάδηλον ἀστικό χαρακτήρα, δίχως ἀρκετὰ φυσικά — γεωργικά στοιχεῖα στὴ ζωὴ τους. Τοὺς ἀναθέτομε στόχους ἀπροσπέλαστους καὶ τοὺς προτεῖνομε σύστημα «τυχοδιωκτικό», χειρότερο καὶ ἀπὸ τὴ ρουτίνα». (48) Καὶ τὰ Προγράμματα τοῦ Βελγίου τοῦ 1936, πού καθιέρωσαν τὸ τοπικὸ περιβάλλον σὰν κέντρο τῆς σχολικῆς ἐργασίας, ἐπισημαίνουν ἐτοῦτο τὸ πλεονέκτημα τῶν ἀγροτικῶν σχολείων. «Γιὰ τὴ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος, τ' ἀγροτικά σχολεῖα ἔχουν ἓνα ἀναμφισβήτητο πλεονέκτημα συγκριτικά με' τὰ σχολεῖα τῶν πόλεων, ἀφοῦ διαθέτουν σχολικὸ κῆπο καὶ βρίσκουν κοντὰ τους ἀφθονία ἀπὸ φυσικά πλούτη. Κι αὐτὰ, συμπεραίνει, εἶναι τὰ περισσότερο μορφωτικά».

Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι τὸ ἀγροτικὸ περιβάλλον παρουσιάζει πλοῦτο στοιχείων, πού, συχνά, προκαλοῦν ἔντονην ἀμηχανία στὸ δάσκαλο, ὅταν πρόκειται νὰ ἐπιλέξη τὰ λογικά καὶ ψυχολογικά ἀπλά καὶ μορφωτικά. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἀπορρίπτωμε «συλλήβδην καὶ ἀθρόως», σ' ὄνομα ἀπατηλῶν καὶ θεωρητικῶν μορφωτικῶν ἀρετῶν, τὸ πραγματικὸ καὶ λειτουργικὸ περιβάλλον, μέσα στὸ ὁποῖο τὸ παιδί πλάθει τὴν προσωπικότητά του, διαπράττομε καίριο παιδαγωγικὸ σφάλμα. Δὲν ὑπάρχει ταυτότητα μεταξὺ τοῦ λογικά ἀπλοῦ καὶ ψυχολογικά ἀπλοῦ. Ἄν θέλωμε νὰ μελετᾶμε τὸ περιβάλ-

48. M. Batholomé-Paquet : J' étudie ma ville σελ. XIV.

λον μ' έναν τρόπο αὐθεντικό και ψυχολογικά ὀρθό, πρέπει νά κάνωμε σωστά τις διακρίσεις. Ἄν τὸ κάρο γιὰ τὸ παιδί ἑνὸς χωριοῦ εἶναι πιὸ προσιτό, γιὰ τὸ παιδί τῆς Ἀθήνας εἶναι τὸ τρόλεϋ. Τὸ κάρο γιὰ τὸ δεύτερο εἶναι περισσότερο ἀπρόσιτο και ἀντίστροφα. Τὸ παιδί περνᾷ ἀπὸ τὸ βαθυχάραχτο δρόμο τῆς προσωπικῆς του ἐμπειρίας κι ὄχι ἀπὸ μιὰ μελέτη λογικά προοδευτική, πού θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὸν τροχό, περνώντας κατόπι στὸ χειραμάξι, στὸ κάρο και στὸ λεωφορεῖο. (49)

Ἄλλωστε, ὅπως ρητὰ ὑποστηρίζει ὁ Η. Wallon «μεταξὺ παιδιοῦ και πρωτόγονου ἡ διάκριση εἶναι καθαρῆ. Τὸ παιδί εἶναι μπροστὰ σὲ τεχνικές, πού ὑπάρχουν και πού δὲ γνωρίζει ἀκόμη νὰ χρησιμοποιήσῃ γιὰ τὸν πρωτόγονο οἱ τεχνικές αὐτὲς ἀπουσιάζουν». Ἀπὸ τὴ θέση τούτη συνάγεται, ὅτι τὸ παιδαγωγικὸ πρωτεῖο τοῦ ἀγροτικοῦ περιβάλλοντος ἐμφανίζει μιὰ λογικὴν ἄποψη τὸ λιγότερο συζητήσιμη. Γιατί ἀνάμεσα σ' ἕναν σύγχρονον ἄγριο, πού ἀγνοεῖ τὸ αὐτοκίνητο, και σ' ἕνα μικρὸ παιδί, πού ἔχει μπροστὰ του 12 ἄλογα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει ἀκόμη στὴν ἐξουσία του, ἀλλὰ μετέχουν στὴ ζωὴ του, στὴν πείρα του, δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ κοινό. (50)

Τὸ παιδί, ἀπὸ τὴ γέννησή του, ὅπως και πιὸ πάνω τονίστηκε, εἶναι θυθισμένο μέσα σ' ἕνα ἐξαιρετικὰ περίπλοκο φυσικὸ και κοινωνικὸ περιβάλλον, στὸ ὁποῖο πρέπει προοδευτικά νὰ ἐνταχθῆ, ἀφοῦ τὸ καταχτήσῃ μὲ τις ἀδιάκοπες ἀνιχνεύσεις και προσαρμοστικὲς ἀγωγές του.

Ὅποιο και ἂν εἶναι, κοντολογίς, τὸ περιβάλλον, ἀγροτικὸ ἢ ἀστικό, μ' ὅλα τὰ στοιχεῖα, πού τοῦ δίνουν τὴν ξεχωριστὴ φυσιογνωμία, τὴν ἰδιαίτερη προσωπικότητά του και τὴν αὐταξία του σὰν πλαίσιο ζωῆς, νὰ ποῖ εἶναι γιὰ τὸ παιδί «ἀπλό» και «φυσικό». Αὐτὸ ἀδράχνει ὅλες τις φροντίδες και ὅλες τις προσπάθειές του· αὐτὸ εἶναι ἡ πηγὴ τῶν βιωμάτων και ὁ στόχος τῶν διαφερόντων του, ἡ ὕλη στὴν ὁποία πρέπει νὰ ξανοιχθῆ ἡ πνευματικὴ του ζωὴ. Καὶ στὴν πολιτεία ὑπάρχει γύρω ἀπὸ τὸ παιδί ἕνα περιβάλλον ποικιλόμορφο και ζωντανό. Τὸ ἴδιο τὸ σχέδιο μιᾶς πόλης ἀποκαλύπτει, πολλές φορές, τὴν πορεία τοῦ ἱστορικοῦ και οἰκονομικοῦ της σχηματισμοῦ. Μὲ τὴ σύγχρονη τάση, πού παρατηρεῖται στὶς πολιτείες, ν' αὐξάνουν και σὲ πληθυσμὸ και σ' ἔκταση και βρίσκονται σὲ μιὰν ἀδιάκοπην ἀλλαγὴ, ὅπου τὸ παρελθόν και τὸ παρὸν συνυπάρχουν και ταυτόχρονα κυφορεῖται και προαγγέλλεται ἡ ἀνάπτυξη τοῦ μέλλοντος, μᾶς παρέχεται μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ καταδείξωμε στὸ παιδί πῶς ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἐπιμονὴν και τὴ δουλειά του, μεταμορφώνει τὰ τοπία ἔτσι, ὥστε νὰ ὑπηρετήσουν καλύτερα τοὺς νέους ὄρους τῆς ζωῆς του.

Τὸ παιδί τῆς πολιτείας γνωρίζει κιόλας πολλὰ πράγματα, πού δὲν ξέρει, ὥστοςσο, νὰ τὰ ὀργανώσῃ. Ἐκτὸς πὸ τὸ δρόμο τοῦ σπιτιοῦ του, πού συνήθως, εἶναι ὁ χώρος τῶν παιγνιδιῶν του, τὸ τμήμα τῆς γειτονιάς του, στὸ ὁποῖο ἐξελίσσεται, ἡ μικρὴ του ἐμπειρία περιλαμβάνει και ἄλλα στοιχεῖα. Γνωρίζει, πρὶν ἔρθῃ στὸ σχολεῖο, τὴ μέρα, τὴ νύχτα, εἶδε τὸ χιόνι και τὴ βροχὴ, τσαλαβούτησε στὰ νερὰ τοῦ δρόμου, αἰσθάνθηκε τὸν ἄνεμο πού ὕψωσε τὸ χαρταετό του, παρακολούθησε τὰ σύννεφα νὰ τρέχουν, χάρηκε τὸν ἥλιο, τ' ἄστρα και τὸ φεγγάρι ἔκρουσαν τὰ μαγικά ῥόπτρα τῆς παιδικῆς του φαντασίας. Θὰ λάβωμε ὑπόψη και τ' ἀπομακρυσμένα αὐτὰ στοιχεῖα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει μιὰ γνώση ἀόριστη και ἄτελη. Κυρίως, ὅμως, θὰ στηριχτοῦμε στὰ πιὸ ἀπτὰ γεγονότα, γιὰ νὰ διευρυνθοῦν κατόπι οἱ γεωγραφικοὶ του ὀρίζοντες, χάρη στὶς συνδέσεις και στὶς συνάψεις, πού θὰ ἐγκατασταθοῦν αὐθόρμητα.

Τὰ βασικά κέντρα μελέτης θὰ εἶναι: οἱ δρόμοι· οἱ λεωφόροι· οἱ πλατεῖες· τὰ πάρκα· οἱ συνοικισμοί· οἱ βιοτεχνικές, ἐμπορικὲς και βιομηχανικὲς μονάδες. Μὲ τοὺς μικροὺς θ' ἀρχίσωμε μὲ τὴν παρατήρηση τοῦ δρόμου τοῦ σχολεῖου, πού προσφέρει

49. Arn. Classe : Philosophie de l' étude du milieu /1961 σελ. 59.

50. Ar. Classe : ὀπ. σελ. 55.

χίλιες έλξεις και μιαν άπειρη ποικιλία θεμάτων. (51) Τα μαγαζιά του παιτοπώλη, του κρεοπώλη, τα μαγαζάκια των άλλων επαγγελματιών, οι πλανόδιοι έμποροι, ο γαλατάς, ο μανάβης, ο παγοπώλης κ.τ.λ. Ο δρόμος στις διάφορες ώρες της ημέρας και στις διάφορες εποχές. Όλη τούτη η ζωή του δρόμου θα βοηθήσει το παιδί να κατανοήσει τον κοινωνικό μηχανισμό. Από το δρόμο του σχολείου θα καταλήξουμε σ' ένα σταυροδρόμι, σε μιá πλατεία ή σε μιá λεωφόρο, για ν' αρχίσουμε νέα μελέτη. Τέλος, θα δυνηθούμε να επιχειρήσουμε τη μελέτη ολόκληρης της συνοικίας. Με τις ανώτερες τάξεις θα επισκεφτούμε και θα μελετήσουμε μιá βιοτεχνική ή βιομηχανική μονάδα, για να μυηθούν οι μαθητές στα μυστικά της μαζικής παραγωγής προϊόντων και στην εργοστασιακή ζωή. Όπου τα εργοστάσια είναι προσιτά, ή γνωριμία με τη βιομηχανική παραγωγή και την εργοστασιακή ζωή πρέπει να γίνεται, έστω και με απλές επισκέψεις, από μιá μικρή ηλικία και πάνω. Σιγά - σιγά θα πλατύνη και ο τεχνικός τους όριζοντας. (52)

Και για το παιδί του χωριού και για το παιδί της πόλης το άμεσο περιβάλλον δεν είναι αντικείμενο τέλεια καθορισμένο· δεν πρέπει να του θέσουμε ακριβή όρια.

Οι ανακαλύψεις της επιστήμης, οι κατακτήσεις της τεχνικής, ή πύκνωση των μέσων επικοινωνίας σε διεθνή κλίμακα, ή εκμηδένιση των αποστάσεων και το παγκόσμιο έμπόριο έχουν επιφέρει βαθιές αλλαγές στη μορφή του κόσμου. Γίνεται μιá τέτοια πνευματική διαπίδυση μεταξύ των λαών, που προκαλεί κατάπληξη.

Και το πιο απομακρυσμένο στη σιωπή του χωριουδάκι διασχίζεται από πολυτελέστατες λιμουζίνες, ο ουρανός αυλακώνεται από ταχυκίνητα αεροπλάνα και τα κύματα του ραδιοφώνου φέρνουν τα νέα από τα πέρατα του κόσμου. Ο κινηματογράφος προσφέρει στα παιδιά φωτεινές και ζωντανές εικόνες απ' όλη τη γη και από το σύμπαν και εμπλουτίζεται ή πείρα τους. Γνωρίζουν όλες τις μάρες των αυτοκινήτων καλύτερα από μās. Το περιβάλλον, που ζή σήμερα το παιδί, είναι πολύ διαφορετικό απ' εκείνο που ζήσαμε έμεις στα χρόνια του μεσοπολέμου. Η γεωγραφική περιέργεια όλων μας είναι σ' έγρήγορη.

Μπροστά στα μάτια μας κυκλοφορούν άνθρωποι και έμπορεύματα απ' ολόκληρο τον κόσμο. Η αγορά έγινε παγκόσμια και οι πολιτισμικές προσμίξεις είναι καθολικό φαινόμενο, αποτέλεσμα της παγκοσμιοότητας των ανθρώπινων αλληλεξαρτήσεων και σχέσεων. «Οικονομικά, πολιτικά, ήθικά, ή καθημερινή ζωή του κάθε ανθρώπου υφίσταται την όρμη των κυμάτων από τις μακρινές τρικυμίες: ένα κράχ στο χρηματιστήριο της Ν. Υόρκης, μιá επανάσταση στην Αφρική ή στην Ασία κ.τ.λ. (R. Garaudy)

Γίνεται, έτσι, φανερό, ότι πρέπει να νοήσουμε τη μελέτη του περιβάλλοντος στην πιο εύρεια σημασία της. Να τη θεωρήσουμε πολυδιάστατα και σ' όλες τις θεμιτές προεκτάσεις της, όπως, πολύ σωστά, την αντικρίζει ο Agn. Clausse «Τα μεθοδολογικά σχήματα μπορούν να πηγαίνουν από το συγκεκριμένο και το πιο άμεσο στο αφαιρεμένο και το πιο επεξεργασμένο· μπορούν να χρησιμοποιούν την πλατεία του χωριού ή το βιβλίο, τη συγκεκριμένη δράση ή την αφαιρεμένη σκέψη, την ενεργητική διδασκαλία ή την καθιερωμένη. Όλες οι μορφές, που οδηγούν ασφαλτα στο σκοπό, δικαιολογούνται.

Μελετώ το περιβάλλον: αυτό μπορεί να είναι να μελετώ με κρίση, μαθαίνοντας εκείνο που θέλω — δηλ. γνωρίζοντας το ρόλο και τη θέση της δραστηριότητας αυτής μέσα στο γενικό πρόγραμμα — το ποτάμι, το τέλμα, το χωριό, το δρόμο, το βάτραχο, τη χειράμαξα ή το αυτοκίνητο, άλλ' αυτό μπορεί επίσης να 'ναι και ή

51. M. Partholomé-Paquet : δ.π. σελ. XIX.

52. N. Κιτσόκη : Τη Μέλλον της Παιδείας μας «Νέα Οικονομία» 3/1963 σελ. 199.

ἀκρόαση μιᾶς συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν ἢ ἑνὸς κονσέρτου τοῦ Ἄρμστρογκ, ν' ἀναλύσω ἓνα ποίημα τοῦ Ἀραγκὸν ἢ ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Καμύ, νὰ ἐνδιαφερθῶ γιὰ μιὰν ἀπεργία τῶν μεταλλουργῶν, γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ συνδικάτου τῶν μεταλλωρύχων ἢ γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἀποτίναξης τοῦ ἀποικιακοῦ ζυγοῦ τοῦ Κογκό· μπορεῖ νὰ εἶναι ἢ ἐπίσκεψή μου στὴν τοπικὴ βιομηχανία ἢ νὰ περιπατήσω στὸ γειτονικὸ ναυπηγεῖο, νὰ ἐγκαταστήσω στὸ σχολεῖο ἐνυδρεῖο ἢ ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν κονικλοτροφία... Περιβάλλον, κοντολογίς, εἶναι κάθε τι πού μᾶς περιβάλλει ὕλικά, πνευματικά, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει, γίνεται ἀντικείμενο σκέψης καὶ πίστης, καταφάσκειται καὶ ἐκφράζεται γύρω μας...» (53)

7. Τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ διάρθρωσή του

Προηγούμενα δώσαμε περιληπτικὰ ἓνα σχέδιο μελέτης τοῦ περιβάλλοντος γιὰ τὸ δάσκαλο. Σ' αὐτὸ ὑπάρχουν κίβλας οἱ γενικὲς γραμμὲς ἑνὸς προγράμματος, πού δείχνει *grosso modo* τὰ πεδία ἐρευνας καὶ τὰ δοῖά της. Ἡ παιδαγωγικὴ ἐπεξεργασία καὶ διάρθρωση τῶν θεμάτων, πού θ' ἀποτελέσουν τὰ κέντρα μελέτης στὶς διαφορὲς τάξεις, δὲν ἀνήκουν στοὺς στόχους ἐιούτης τῆς μελέτης. Ὡστόσο, θὰ διατυπώσωμε ὁρισμένους βασικὲς ἀρχές, πού πρέπει νὰ 'ναι ἀφεύγατες ἀπὸ μπροστά μας στὴ σύνταξη ἑνὸς γενικοῦ προγράμματος μελέτης τοῦ περιβάλλοντος καὶ κυρίως στὴν ἐφαρμογὴ του στὴν πράξη, στὴν παιδαγωγικὴ του ἐπεξεργασία ἀπὸ τὸ δάσκαλο, μέσα στὶς εἰδικὲς συνθῆκες τοῦ σχολείου του. Ἡ προσαρμογὴ τοῦ προγράμματος στὶς εἰδικὲς συνθῆκες ἑνὸς σχολείου εἶναι καίριο καὶ ἀνέκκλητο αἴτημα τῆς νέας ἀγωγῆς. Μειονέκτημα τῶν παλαιῶν προγραμμάτων ἦταν, ὅτι ἐπέβαλαν σ' ὅλα τὰ παιδιὰ τῆς χώρας, πού ζοῦν σὲ διαφορετικὲς περιοχές, τὶς ἴδιες ὕλεις, τὰ ἴδια θέματα. Ἄν καὶ γιὰ τὰ προγράμματα τῶν ξεχωριστῶν μαθημάτων ἢ ὁμοιομορφία τοῦ περιεχομένου ὡς τὶς ἔσχατες λεπτομέρειες καὶ ἡ στερεότυπη ἐφαρμογὴ του στὴν πράξη εἶναι οὐσιαστικὰ μειονεκτήματα, γιὰ τὴ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος εἶναι τέλεια παραχάραξη καὶ περιγραφή τῶν ἀντικειμενικῶν του σκοπῶν. Μὲ τὴ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος ἐπιδιώκομε νὰ φέρωμε τὸ μαθητὴ σ' ἄμεσην ἐπαφὴ μὲ τὸ συγκεκριμένο χῶρο τῆς ζωῆς του, μὲ τὰ πράγματα, τὰ ὄντα καὶ τοὺς ἀνθρώπους, πού ὑπάρχουν γύρω του. Δὲν εἶναι μελέτη τοῦ περιβάλλοντος ἢ σπουδὴ ἑνὸς θέματος, π.χ. τοῦ ἀσβεστοκάμινου, ὅταν δὲν ἔχη ἀντικειμενικὴν ὑπάταση, δὲν ὑπάρχει στὴν περιοχὴ ἀσβεστοκάμινο.

Σὲ κάθε μεταρρύθμιση τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 πρόβλημα εἶναι τὸ πρόγραμμα. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν προγραμμάτων πρέπει νὰ γίνεται πρὸς τρεῖς κατευθύνσεις: α) Νὰ εἶναι ὅσο γίνεται πιὸ καλὰ προσαρμοσμένα στὶς ἀνάγκες καὶ τὶς προσηλπτικὲς ἰκανότητες τοῦ παιδιοῦ, πού τὶς γνωρίζομε σήμερα, χάρις στὴν ἐξέλιξη τῆς Ψυχολογίας, ὅλο καὶ πιὸ καλύτερα. β) Νὰ ἔχουν εὐκαμψία τέτοια, ὥστε νὰ παρέχεται ἡ εὐχέρεια στοὺς δασκάλους νὰ τὰ προσαρμόζουν στὶς εἰδικὲς συνθῆκες τοῦ σχολείου καὶ τῆς περιοχῆς τους. γ) Νὰ μὴν εἶναι παραφορτωμένα.

Σχετικὰ μὲ τὰ προγράμματα οἱ Langevin-Wallon, πού ἐπιχείρησαν μιὰν ἀπὸ τὶς πιὸ ὀλοκληρωμένους μεταρρυθμίσεις, ὕστερ' ἀπὸ τὸ β' παγκόσμιο πόλεμο, γράφουν: «Τὰ προγράμματα πρέπει νὰ δείχνουν αὐτὸ πού θὰ διδαχτῆ κατὰ κύκλους καὶ κάθε χρονιά, ἀλλὰ μὲ τρόπο εὐρὺ καὶ εὐκαμπτο, δηλ. ἡ κατανομὴ τῆς ὕλης χρονικὰ δὲν πρέπει νὰ 'ναι πολὺ περιοριστικὴ, γιὰ νὰ μὴν ἐμποδίζη, μ' ἓνα χῶρισμα ὑπέρμετρα στεγανό, τὴν ὁρμὴ τῆς περιέργειας, τὴν ὁποία πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε νὰ

53. Ar. Clausse : ὁ.π. σελ. 109—110 καὶ
Γ. Παπακωστούλα : Ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος κτλ. σελ. 9.